

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Критика и хуманизъм

Critique and Humanism Journal

Location: Bulgaria

Author(s): Stoyan Stavru

Title: „Закони за смет“: грижи през есента на живота (Българският контекст)

‘Laws for Trash’: Care in the Autumn of Life (The Bulgarian Context)

Issue: 55/2021

Citation style: Stoyan Stavru. "„Закони за смет“: грижи през есента на живота (Българският контекст)". Критика и хуманизъм 55:187-202.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1101085>

Стоян Ставру

„ЗАКОНИ ЗА СМЕТ“: ГРИЖИ ПРЕЗ ЕСЕНТА НА ЖИВОТА (Българският контекст)

Един селянин имал син. Когато той пораснал,
баща му почнал да мисли как да го ожени за добра мома.
Натоварил една кола със сливи и тръгнал да ги продава.
– Хайде, давам сливи за смет.
Жени, моми, баби и булки разшетали се да метат къщите си и да се
надпреварят коя повече смет да събере, та повече сливи да вземе.
Най-после дошло едно хубаво момиче.
То стискало малко смет в една кърпа.
– Еее, хубава девойко, много малко си събрала!
За толкова смет какви сливи ще ти дам?
– Донесла бих и повече, чичо, ама нямаме. И тая не е от нас, дадоха ми
я съседите, задето им помагах да метат.
Човекът, като чул това, много се зарадвал. Такова чисто и работливо
момиче, което не държи вкъщи пращинка смет, ще бъде най-добра
къщовница.

„Сливи за смет“
Елин Пелин

Въведение

Предвид особените демографски проблеми, с които се сблъска цяла Европа, а в частност и България, все по-често в дневния ред на политиките биват поставяни въпроси, касаещи отношенията между поколенията и необходимостта от приемането на специално законодателство относно правното положение на възрастните хора. Въпреки съществуването на множество специализирани законови текстове, защитаващи различни интереси, чието съдържание е възрастово обусловено, тези текстове остават разпокъсани в отделни актове. Взаимодействието между тях предполага добро познаване на огромно количество правни норми – задача, която невинаги е по силите само на възрастните хора, но и на голяма част от държавните и общинските служители. Именно идеята за обединяването и

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

систематизираното уреждане на въпросите, касаещи хората в напреднала възраст, е в основата на няколко законодателни инициативи в България, които ще бъдат представени по-долу.

1. Хронология

През периода 2017-2020 г. в законодателната дейност на 44-ото Народно събрание на Република България могат да бъдат проследени **три законопроекта**, които поставят в своя фокус грижата за интересите и защитата на правата на възрастните хора. В зависимост от това къде поставят своя *акцент*: дали върху необходимостта от подкрепа (грижа) или върху защитата на правата (автономност) на възрастните хора, тези три законопроекта могат да бъдат обособени в две групи:

– *Законопроект за възрастните хора (ЗВХ) с вх. №754-01-47/26.07.2017 г. и Законопроект за възрастните хора (ЗВХ) с вх. №954-01-73/18.09.2019 г.*, чието съдържание за целите на настоящия анализ може да бъде прието за практически идентично (законопроектите са внесени от парламентарната група „БСП за България“);

– *Законопроект за защита на правата и интересите на възрастните (ЗЗПИВХ) с вх. №954-01-62/05.09.2019 г.* (законопроектът е внесен от парламентарната група „Обединени патриоти“).

И трите законопроекта **не са приети** от Народното събрание.

Особено показателни за *съображенията* относно липсата на необходимост от специален закон за ВХ са обсъжданията на първия по време законопроект: **ЗВХ с вх. №754-01-47/26.07.2017 г.** Той не е приет на първо четене, тъй като на 02.05.2018 г. при пленарно гласуване не събира необходимото мнозинство („за“ – 78, „против“ – 4, „въздържали се“ – 95). Основните изказани в пленарна зала възражения са тези на депутата Румен Генев, представител на парламентарна група ГЕРБ. Той поставя два основни въпроса:

– какъв е смисълът от приемането на подобен закон, който *адресира нужди, съществуващи при всички възрастови групи* в България, а не само при хората с навършени 60 години: „Те (предлаганите в законопроекта грижи към възрастните хора, бел. – С. С.) не се различават много повече от грижите към останалите възрастови групи. Продължавам да казвам, че не виждам смисъла защо трябва да селектираме определена група от хора и да ги сложим в едно привилегировано положение спрямо останалите“¹;

– налице ли са условията на приемането на подобен закон, след като *предлаганите в него регулации вече съществуват* в различни актове в българското законодателство: „нека да не забравяме, че всеки закон или законопроект, който трябва да бъде гласуван, приет и да стане действащ, трябва да решава някакви досега изключително неуредени въпроси или пък да урежда някаква нововъзникнала потребност“.

В тази насока са и голяма част от представените в парламентарните

Стоян Ставру: „Зако̀ни за смет“: грижи през есента на живота

комисии становища², които за различните въпроси, уредени в законопроекта, препращат към Кодекса за социално осигуряване, Закона за здравното осигуряване, Закона за социално подпомагане, Закона за насърчаване на заетостта, Закона за интеграция на хората с увреждания, Закона за защита от дискриминация, Закона за здравето и др. Посочва се, че „[в] Република България е възприет *хоризонтален принцип* (курсив – С. С.) на законодателно уреждане на обществените отношения, свързани с възрастните хора“³. Провежданата многосекторна политика в областта на ВХ не е отразена изцяло в законопроекта, поради което приемането му ще доведе до „дублиране на права и отговорности по различни нормативни актове“, както и „до неправилно разходване на публични финансови средства“.

Аналогични са съображенията и за неприемането на двата законопроекта от 2019 г., като тук се препраща и към вече приетия Закон за социалните услуги. В този смисъл е например изказването на Николай Сираков, представител на парламентарна група ГЕРБ: „този закон не предлага нещо ново, което в момента да не е залегнало в други нормативни документи. Отношението и връзката с възрастните хора от страна на институциите е хоризонтална политика, която намира своето отражение в много други нормативни документи“⁴. Не стига до пленарна зала **ЗЗПИВХ с вх. №954-01-62/05.09.2019 г.**, който не събира необходимата подкрепа в Комисията по труда, социалната и демографската политика („за“ – 8, „против“ – 1, „въздържали се“ – 11)⁵. Не стига до пленарна зала и **ЗВХ с вх. №954-01-73/18.09.2019 г.**, който също не събира необходимата подкрепа в Комисията по труда, социалната и демографската политика („за“ – 6, „против“ – 3, „въздържали се“ – 11)⁶. Допълнителна линия на критика на предложените законопроекти и свързан с *декларативния характер* на съдържащите се в тях текстове, особено що се касае до обявените права на възрастните хора.⁷ За постигането на целите, с които се мотивира приемането на закон за възрастните хора, се препраща към актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030 г.) и Националната стратегия за активен живот на възрастните хора в България (2019-2030 г.).

Като цяло тезата на въздържалите се – гласувалите „против“ са пренебрежимо малко, но законопроектите не се приемат, тъй като по-голямата част от депутатите гласуват с „въздържал се“, – е, че „*действащото законодателство съдържа достатъчни гаранции* (курсив – С. С.) за упражняването на правата на възрастните хора“⁸. Отговорът може да бъде обобщен с изказването на вносителя на ЗЗПИВХ с вх. №954-01-62/05.09.2019 г. и председател на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление Искрен Веселинов, депутат от парламентарната група „Обединени патриоти“: „има множество позиции, права и възможности, които са фиксирани, които се третират, разбира се, и в други законопроекти, но основната цел, пак казвам, на този законопроект е той

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

да бъде рамков и да закрепил трайно тези отношения и задължения на държавата в нашия правен мир“. Тезата за рамковия характер на ЗЗПИВХ не успява да убеди необходимия брой депутати.

В *следващата част* от изложението ще бъдат представени основните предложения, съдържащи се в посочените по-горе законопроекти, като ще бъде направен и опит за ясно очертаване на разликите в двата подхода, възприети от вносителите на законопроектите. За да се осигури по-лесно и структурирано възприемане на сравнението между тези два подхода, представената информацията е оформена и като таблици.

2. Сравнително представяне на двата подхода, възприети в законопроектите

Един от най-важните въпроси при разглеждането на въпроса относно необходимостта и смисъла от съществуването на специален закон за възрастните хора е въпросът кои лица попадат в обхвата на понятието „*възрастни хора*“. В действащото българско законодателство⁹ съществува легална дефиниция единствено на израза „*възрастни хора в надтрудоспособна възраст*“. За такива се смятат лицата, навършили определената в чл. 68, ал. 1-3 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) възраст за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст. Разпоредбата на чл. 68 КСО определя възрастта за придобиване на право на пенсия за осигурителен стаж и възраст да се променя (увеличава) с времето, докато стане 65 години както при мъжете, така и при жените. Тази възраст е възприета в ЗЗПИВХ, докато възрастта, посочена в двата варианта на ЗВХ¹⁰, е 60 години, като конкретната възраст от 60 години се обосновава с нейното „негласно приемане“ в Организацията на обединените нации¹¹.

Във всички случаи става въпрос за категория лица, която се дефинира единствено въз основа на възрастов критерий, като *без значение* са обстоятелствата:

- дали на лицето е отпусната пенсия за осигурителен стаж и възраст, предпоставка за което е не само достигането на определена възраст, но и наличието на определена минимална продължителност действителен осигурителен стаж¹²;

- дали то отговаря на легалната дефиниция за лица с увреждания: лица с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществения живот¹³;

- дали то отговаря на легалната дефиниция за лица в невъзможност за самообслужване: лица, които не могат самостоятелно да задоволяват своите ежедневни потребности от битов характер (пазаруване, приготвяне на храна, хранене, поддържане на лична хигиена и хигиена на дома), осъществяване на социални контакти и включване в живота на общността¹⁴.

Единственото основание за включването на едно лице в кръга на

Стоян Ставру: „Закони за смет“: грижи през есента на живота

ползващите се от законопроектите хора е достигането на определена възраст – критерий, който се използва от българското законодателство и при уреждането на специален правен статус на децата до 14-годишна възраст (със статус на малолетни) и между 14 и 18-годишна възраст (със статус на непълнолетни).

Една от най-важните *разлики в подхода*, възприет в ЗВХ и в ЗЗПИВХ, е свързана с целите и естеството на предлаганите от тях инструменти и механизми за уреждане на специалния статут на ВХ (виж Таблица №1).

ЗВХ изхожда от предпоставката, че възрастта сама по себе си – по силата на собственото си напредване във времето, „пречи“ на пълноценното проявление на личността, като възрастният постепенно се отчуждава не само от другите, но и от самия себе си. Правилното адресиране на този естествен процес и превръщането му в интегрирана част¹⁵ от живота на българските граждани изисква от държавата провеждането на специални политики на възрастта, включващи разгръщането на система от мерки за подкрепа. Водеща е идеята за *грижата*, насочена към постигането на пълноценен и активен живот, базиращ се на солидарността между поколенията.

ЗЗПИВХ се основава на допускането, че възрастта – по силата на съществуващи негативни социални стереотипи, води до постепенно ограничаване на участието на ВХ в обществения и политическия живот, като възрастният бива изолиран и маргинализиран, включително чрез поставянето му в унижително положение на бедност. Правилното управление на тези негативни процеси изисква от държавата да обяви „специализирани“ права в полза на ВХ, които да отчетат тяхната особена форма на социална уязвимост. Водеща е идеята за *автономността*, която трябва да бъде осигурена чрез стимулиране на независимостта на ВХ и чрез уважението на тяхното достойнство.¹⁶

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021**Таблица №1**

Подходи	ПОЛИТИКИ за възрастните хора (ВХ)	ПРАВА за възрастните хора (ВХ)
законопроекти	ЗВХ вх. №754-01-47/26.07.2017 г.;	ЗЗПИВХ вх. №954-01-62/05.09.2019 г.
	ЗВХ вх. №954-01-73/18.09.2019 г.	
възраст	ПГ „БСП за България“ 60 г.	ПГ „Обединени патриоти“ 65 г.
уреждат	мерки за подкрепа	субективни права
	възрастта „пречи“ на личността: възрастният се отчуждава от себе си и от другите, а обществото трябва да му помогне	възрастта ограничава участието в обществения живот: възрастният бива изолиран, а обществото трябва да му помогне да се включи отново
водеща е	грижата	автономността
цели	а) пълноценен и активен живот; б) пълноправно участие в обществения живот	а) защита правата/интересите на ВХ; б) поддържане на качеството на живот и достойнството
ключова концепция	постигане на солидарност	уважение на достойнство

Израз на посочената разлика във възприетите подходи са **конкретните регулации**, съдържащи се в двата законопроекта (Таблица №2).

ЗВХ урежда различни форми за подпомагане на ВХ, като се опитва да систематизира възможните конкретни *мерки за подкрепа* на ВХ. Именно тук ЗВХ е критикуван, че не изчерпва всички мерки за подкрепа, които и към настоящия момент българското законодателство предоставя на ВХ, а вместо това допринася за разпокъсаността и редуваността на правната уредба. Мярката за подкрепа с най-ниска интензивност е обявеното задължение на държавата по създаване на условия за достъп на ВХ до здравни услуги и до информация. Предвижда се възможността за полагане на грижи в приемно семейство (приемна грижа), когато техните деца, внуци и роднини по съребрена линия до 2-а степен включително са починали или неизвестни, или ако не могат или не желаят да полагат грижи за задоволяване на ежедневните потребности на ВХ.¹⁷ Семействата, които осигуряват приемна грижа, получават финансова помощ (парични средства) и помощ под формата на социални инвестиции (стоки/услуги, свързани с приемната грижа). Третата група мерки за подкрепа са обозначени

Стоян Ставру: „Закопи за смет“: грижи през есента на живота

като насърчителни мерки – създаване на временни предимства за ВХ в специфични сфери на обществения живот, целящи ускорено постигане на дължими адекватни възможности за ВХ. Насърчителните мерки трябва да бъдат оправдани и пропорционални на преследваните с тях цели. На четвърто място са предвидени и различни форми на специална помощ на ВХ, включително чрез предоставянето на финансова подкрепа за достъп и използване на услуги според индивидуалните потребности, както и на месечна добавка за допълване на дохода до линията на бедност и за социална интеграция. Предвижда се създаването на специализиран орган – Национален съвет за възрастни хора, както и определянето в органите на изпълнителната власт на координатор за провеждане на политиката по подкрепа на ВХ. Залага се и приемането от Народното събрание на Национална стратегия за пълноценен и активен живот на ВХ, както и на Национална програма за подкрепа на ВХ, приемана от Министерския съвет. Това ще са двата документа, с които ще се конкретизират и реализират на практика държавните политики на старостта.

ЗЗПИВХ акцентира върху защитата на интересите на ВХ, както посочва и самото му наименование, като обявява поредица от *субективни права*, които следва да бъдат гарантирани на ВХ. Именно тук ЗЗПИВХ е критикуван заради декларативния си характер, както и за дублирането на признатите на различни нормативни нива права на всички български граждани. Сред така посочените права на ВХ са правото на достойнство и почетно отношение, включително чрез овластяване и защита; правото на участие в обществения живот (чрез т. нар. „Съвет на старейшините“); правото на работа; право на подходящи, справедливи и достъпни услуги, осигуряващи качествен живот (жизнен стандарт), които следва да бъдат конкретизирани в наредба на МС и популяризирани чрез национална информационна платформа; право на материална помощ, предоставяща минимална месечна издръжка, която допълва дохода на ВХ до линията на бедност. Забранени са експлоатацията и дискриминацията на ВХ, както и всички форми на пренебрегване на ВХ, изразяващи се в „непредоставяне на подходящо внимание или необслужване на възрастно лице до такава степен, че в резултат на пренебрегването са настъпили или е вероятно да настъпят вреди за възрастния човек“. Предвижда се създаването на специализиран орган: Инспекторат към министъра на труда и социалната политика, инспекторите към който разполагат с редица контролни функции и правомощия. Залага се и приемането от Министерския съвет на Национална стратегия за активен живот на ВХ, чието изпълнение се осигурява чрез приемането във всяка община на годишни програми и планове за реализиране на правата и интересите на ВХ.

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021**Таблица №2**

КОНКРЕТНИ РЕГУЛАЦИИ		
Законопроект:	ЗВХ	ЗЗПИВХ
подход	мерки за подкрепа	декларации за права
конкретни регулаторни инструменти	1. Условия за достъп	1. Право на подходящи, справедливи и достъпни услуги
	2. Приемна грижа	2.1. Право на достойнство
		2.2. Право на участие
	2.3. Право на работа	3. Забрана на експлоатация, дискриминация и пренебрегване
3. Насърчителни мерки	4. Право на материална помощ	
4. Специална помощ		
специализирани органи	Национален съвет	Инспекторат
стратегически и програмни документи	Национална стратегия за пълноценен и активен живот на ВХ (НС)	Национална стратегия за активен живот на ВХ (МС)
	Национална програма за подкрепа на ВХ (МС)	Годишни програми и планове за реализиране на правата и интересите на ВХ (общината)
подход	ГРИЖА	ЕМАНЦИПАЦИЯ

Интерес представляват и предвидените възможности за създаване на **общности** от ВХ, които в различните законопроекти преследват различни цели (Таблица №3).

В ЗВХ е предвидено задължение за органите на местно самоуправление да създават *клубове за възрастни хора*, които имат за цел „да съдействат за разширяването, обогатяването и поддържането на социалните контакти и активния живот“ на ВХ. Въведено е изискване за създаване на поне един клуб във всяко населено място, в което живеят над 100 възрастни хора, и по още един на всеки 15 000 души население. Достъпът на ВХ до клубовете е свободен и те се ползват безплатно от дейността им. Клубовете организират и провеждат дейност и мероприятия със социален, здравен, културен и друг подобен характер, както и помощна стопанска и подходяща трудова дейност. Разходите по поддържането и дейността на клубовете са за сметка на общината.

В ЗЗПИВХ е предвидена възможност за създаването на доброволен принцип по инициатива на ВХ в съответната община на *клубове на ста-*

Стоян Ставру: „Закопи за смет“: грижи през есента на живота

рейшините, всеки един от които участва чрез представител в т. нар. Съвет на старейшините. Съветът на старейшините задължително консултира приеманите от общините годишни програми и планове за реализиране на правата и интересите на ВХ, живеещи или трайно пребиваващи на територията на съответната община. Както клубовете, така и съветът на старейшините се учредяват, управляват, финансират и прекратяват съгласно реда и процедурите на Закона за народните читалища (ЗНЧ).¹⁸ Членството в клуба на старейшините е индивидуално, като член може да бъде всеки човек, навършил 65-годишна възраст, който има адресна регистрация в съответното населено място. Предвидени са и задължения за всяка община да подкрепя и насърчава създаването на организации с нестопанска цел, както и неформални целеви общности, включващи на доброволен принцип ВХ от съответното населено място, обединени за реализиране на общинските програми за правата и интересите на ВХ.

Таблица №3

ОБЩНОСТИ на възрастните хора		
	ЗВХ	ЗЗПИВХ
Законопроекти	клубове за възрастни хора	клубове на старейшините
създават се от	органите на местно самоуправление	самите ВХ
цел	1. социални контакти 2. осигуряване на активен живот	1. участие чрез консултиране 2. осигуряване на независим живот
достъп	свободен/безплатно	доброволен/членски внос
	(ВЗАИМНА) ГРИЖА	ЕМАНЦИПАЦИЯ

3. Въпросът за ВХ в контекста на отношенията между поколенията

Най-важен според мен обаче остава въпросът за начина, по който законопроектите очертават рамката на *междупоколенческите отношения*, в която предлагат своите конкретни правни регулации, свързани с правния статус на ВХ (Таблица №4). Именно в структурата на тази рамка следва да се открие отговорът на въпроса защо ВХ следва да получат специални грижи (мерки за подкрепа) или специални форми на зачитане (субективни права) от страна на следващите ги във времето поколения. Отговорът на този въпрос не се съдържа в самия текст на законопроектите, но може да бъде изведен от приложените към него мотиви на вносителите.

ЗВХ е законопроект, който има *утилитаристичен тон*, тъй като въз-

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

приема по-прагматичен подход, подканващ към проявата на реципрочност: „грижата е благодарност“ на децата и внуците към техните родители и прародители. Грижите, които родителите са проявили в началото на живота на децата си, са основанието за възникването на насрещно задължение за полагане на грижи от децата в края на живота на техните родители. Но това не е всичко. Определящ за ангажимента на държавата е икономическият и историческият принос на ВХ за развитието на българското общество. В този смисъл мотивите към ЗВХ започват с „признанието“, че „[н]е винаги ... по-младите поколения съумяват да дадат заслужената благодарност и разбиране на предишните поколения, които са давали своя принос към икономическия растеж на страната“. Цитатът като че ли изхожда от допускането, че страната ни по правило се намира в непрекъснато състояние на „икономически растеж“ – предпоставка, чието евентуално отпадане в бъдеще би поставило под съмнение легитимността на исканата грижа за ВХ. Мотивите на ЗВХ като че ли разчитат на една своеобразна „историческа размяна“: ВХ имат право на спокойни старини, защото в миналото са допринесли за настоящия икономически растеж на нацията.

ЗЗПИВХ е законопроект, който се отличава със засилен *деонтологичен патос*, който обаче донякъде се самоопровергава поради съдържащото се противоречие в обявените намерения на неговите вносители. Противоречието е между абсолютното по своя характер изискване за „зачитане на достойнството“ на ВХ, което обаче е наситено с акценти за възможността да бъде „използван потенциалът“ на ВХ. Така в мотивите на ЗЗПИВХ се постулира следният „категоричен“ императив: „Дължни сме да осигурим достойни старини на нашите родители“, последван веднага от уговорката: „Време е да признаем, че възрастните хора не са бремене, а потенциал, който трябва да използваме.“¹⁹ Заявява се намерението „напреженията между поколенията“ да бъдат преодоленни чрез осигуряване на „продължаващо участие“ на ВХ в социалните, икономическите, културните, духовните и гражданските дейности, както и в процеса на вземане на решения, а не само чрез „използване на способността за физическа активност или участие в работната сила“. В следващите изречения от мотивите обаче се посочва, че правилното разрешаване на съществуващото напрежение между поколенията може да се постигне, като се осигури „възможност за ръст на „сребърната икономика“, тъй като ВХ са „потребители в много сектори и допринасят посредством заетостта“.

В тези две различни рамки се вписват *конкретните инструменти* за постигане на междупоколенческа солидарност (Таблица №4). ЗВХ залага върху ангажименти на държавата, насочени към повишаване на взаимното съзнание и приемане между поколенията, социалното сближаване на поколенията и насърчаването на доброволчеството. Държавата замества семейството в грижите за ВХ, когато роднините им не могат или отказват да участват в посрещането на ежедневните потребности на ВХ. ЗЗПИВХ

Стоян Ставру: „Закопи за смет“: грижи през есента на живота

предвижда специални задължения за семейството на възрастния човек, както и за домакинството, в което той живее със съжителстващи лица, да се грижат за неговото здраве и психическо благосъстояние и да осигуряват необходимата подкрепа за посрещане на основните му потребности. Целта на ЗЗПИВХ е осигуряване на подходящи, справедливи и достъпни услуги, чрез които да се даде възможност на ВХ да живеят смислено и ползотворно в общество, което ги признава за важен източник на знание, мъдрост и опит. Предоставяните услуги на ВХ трябва да признават социалния, културния и икономическия принос на ВХ, както и да гарантират, че ВХ получават приоритет в предоставянето на основни услуги.

Таблица №4

ИНСТРУМЕНТИ за постигане на междупоколенческа солидарност		
Законопроекти	ЗВХ	ЗЗПИВХ
Тон	„утилитаристичен“	„деонтологичен“
Тип реципрочност	спокойни старини = историческа размяна	достойни старини + размяна „тук и сега“
Вид	държавно осигурени мерки и механизми	права на ВХ и задължения на семейството
конкретни цели	1. взаимното приемане на поколенията	1. признаване на приноса на ВХ и осигуряване на приоритет
	2. социално сближаване на поколенията	2. признаване на ВХ за важен източник на знание, мъдрост и опит
	3. насърчаване на доброволчеството	3. осигуряване на смислен и ползотворен живот

Крайни изводи

Приемането на *специален закон* за правния статус на ВХ може да бъде свързан с въвеждането на множество конкретни правни инструменти, необходими за осигуряването на пълноценен живот на ВХ: тук се включват не само мерките за подкрепа, посочени в ЗВХ, но и непознати за действащото българско законодателство правни институти като например т. нар. „последно пълномощно“²⁰ и „предварителни указания за лечения“, включително т. нар. „завещания приживе“ (living wills)²¹. В това отношение бихме могли да кажем, че макар и бедността на ВХ в България да е основен и критичен проблем за качеството, а оттам и за независимостта на

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

техния живот, все пак българският законодател може да осигури допълнителни правни инструменти за адресирането на *специфичните нужди*, възникващи за хората, навлезли в края на своя живот.²² Пропуските на този ангажимент на държавата биха станали значително по-видими и по-лесно управляеми при наличието на единна уредба на правата на ВХ. Дори и само в този смисъл приемането на закон за ВХ следва да бъде подкрепено.

Извън тази „прагматика“ при решаването на специфичните проблеми на старостта обаче съществува и един фундаментален въпрос, който смятам, че за в бъдеще ще прозира все по-силно при обсъждането на всяка регулация на правния статут на ВХ – въпросът за *отношенията между поколенията*. Отношенията между поколенията са се подчинявали на различни наративи, сред които са и тези за икономическия принос (разказа за растежа) и за предаването на опита (разказа за мъдростта), които могат да бъдат открити в ЗВХ, съответно – в ЗЗПИВХ. С увеличаването на броя на хората в надтрудоспособна възраст и с нарастването на чувствителността на младите хора към негативните последици от екологичните и климатичните промени ще се натрупва все повече социално напрежение между представителите на активното поколение и старите хора. Това може да подкопае традиционните наративи за приноса и ценността на ВХ, които продължават да бъдат противопоставяни срещу негативните стереотипи на старостта. Съвсем не е немислимо бъдеще²³, в което политиките на старостта са правят от вече порасналата Грета Тунберг (и нейните съмишленици), която през 2019 г. обяви²⁴, че внимателно наблюдават сега управляващите света поколения и техните действия, насочени към опазването на природата и планетата Земя. В перспективата на *климатичния алармизъм* икономическият принос на възрастните хора лесно може да се превърне във вина за причиняването на непростим въглероден отпечатък.²⁵

Стоян Ставру: „Зако̀ни за смет“: грижи през есента на живота

Таблица №5

ОТНОШЕНИЯ между ПОКОЛЕНИЯ		
Аспекти		
екологични	социални	
солидарност		
недостиг на природни ресурси		недостиг на икономически ресурси
регулации		
форми на отказ		форми на грижа
нови закони, които да осигурят необходимите природни ресурси за нормално съществуване и качествен живот на бъдещите поколения (навлизащото в политиката поколение)		нови закони, които да осигурят необходимите социални ресурси за достойни старини и активен живот на възрастните хора (оттеглящо се от политиката поколение)
настоящите (активни) поколения: замяна		
мъдрост	срещу	благодарност
предците трябва да проявят мъдрост и да осигурят бъдеще на своите потомци		потомците трябва да изразят благодарност и да осигурят настояще на своите предци
сценарии		
Европейски зелен пакт		Речта на Грета Тунберг

Усложняването на отношенията между поколенията при една изключително ускорена интергенерационна мрежа от конкуриращи се разкази за миналото и бъдещето изисква от съвременните законодателства по-диференциран подход при уреждането на обществените отношения, в които възрастта се оказва определящ фактор. Тук не става въпрос нито за дискриминация, нито за привилегии, а за отчитане на специфичното положение, в което се намират представителите на различните поколения в един по-голям и по-окупен, често надхвърлящ способностите на политическото наратив – наратива за човечеството и Земята. В този наратив определящ е въпросът за *междупоколенческата справедливост*, централна част от който е *отговорността* между поколенията:

а) отговорността на родителите да осигурят пълноценен активен живот на своите потомци. Тази отговорност изисква не само участие с принос в икономическия растеж на страната, но и проява на мъдрост, изразяваща се в отказ от определени форми на увреждане на природата;

б) отговорността на потомците да осигурят пълноценна старост на своите родители. Тази отговорност изисква не само полагането на грижа

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

за възрастните хора, но и признаване на тяхната независимост и достойнство, които следва да бъдат съхранени дори и в най-тежките случаи на старческа деменция.

България не прави изключение от процесите, изискващи системно поставяне и внимателно разглеждане на въпросите на междупоколенческата справедливост. Част от тези процеси са и дискусиите по повод предложенията за приемане на специален закон за възрастните хора. И без да е необходимо да търсим къде в българските закони има най-малко „смет“, жонглирайки с „хоризонтални политики“ и „нормативни дублажи“, смятам, че трябва да приемем предизвикателството да говорим за един от най-належащите проблеми, който стои пред човечеството. Не само ние самите като отделни човешки същества и като членове на суверени политически общности, но и човешките поколения, част от които е и нашият живот, се намираме в нарастващи конкурентни отношения.²⁶ Тази конкуренция винаги е била факт и е създавала напрежение между сменящите се поколения. Днес обаче – при безпрецедентно ускорение на социалния живот и в навечерието на апокалиптични прогнози за икономически и екологични кризи без край – различните поколения трябва да интензифицират своя диалог, за да се опитат да постигнат един устойчив интергенерационен договор за естеството и съдържанието на взаимните си отговорности.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Виж стенограма от 133-ото пленарно заседание на 44-ото Народно събрание на Република България, достъпна на следния адрес: <https://parliament.bg/bg/plenaryst/ns/51/ID/6159>. Законопроектът не е приет и в Комисията по труда, социалната и демографската политика (Протокол №13/04.10.2017 г.), както и в Комисията по икономическа политика и туризъм (Протокол №11/11.10.2017 г.). Законопроектът е подкрепен единствено в становищата на Българската търговско-промишлена палата и Българския лекарски съюз. Българската търговско-промишлена палата подкрепя принципно и последващия ЗЗПИВХ с вх. №954-01-62/05.09.2019 г.
- ² Виж протокола от проведеното на 04.09.2017 г. заседание на Комисията по приходи и жизнено равнище към Националния съвет за тристранно сътрудничество, достъпен на следния адрес: <https://parliament.bg/pub/cW/20170929042444Ptotokol%20zased.%20KDJR%20na%20NSTS%20otn.%20ZVN,%2020754-01-47.pdf>. Виж например становището, дадено от Центъра за психологически изследвания като национално представителна организация на хора с увреждания, в което е посочено, че „[н]яма как за всяка социална група да бъдат създадени паралелни законодателства за всяка област на живота. Това е не само лоша, но и невъзможна законодателна техника“.
- ³ Виж становище с изх. №02-142/21.08.2017 г. на Бисер Петков, министър на труда и социалната политика, достъпно на следния адрес: <https://parliament.bg/pub/cW/20170901095439Stanovishte%20na%20MTSP%20po%20ZVN%20754-01-47.pdf>.
- ⁴ Становището е изразено при обсъждането на ЗВХ с вх. №954-01-73/18.09.2019 г. по време на заседанието на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление (КР-ПБМС) от 21.11.2019 г. Виж Протокол №22/21.11.2019 г. на КРПБМС.
- ⁵ Гласуването е проведено на заседание от 13.11.2019 г. Законопроектът не е приет и в Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление („за“ – 8, „против“ – няма, „въздържали се“ – 8, като гласуването е проведено на 21.11.2019 г.), както и в Комисията по взаимодействието с неправителствените организации и жалбите на гражданите („за“ – 3, „против“ – няма,

Стоян Ставру: „Зако̀ни за смет“: грижи през есента на живота

- „въздържа̀ли се“ – 7, като гласуването е проведено на 21.11.2019 г.).
- 6 Гласуването е проведено на заседание от 13.11.2019 г. Законопроектът не е приет и в Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление („за“ – 7, „против“ – няма, „въздържа̀ли се“ – 9, като гласуването е проведено на 21.11.2019 г.), както и в Комисията по взаимодействието с неправителствените организации и жалбите на гражданите („за“ – 2, „против“ – няма, „въздържа̀ли се“ – 8, като гласуването е проведено на 21.11.2019 г.). Законопроектът не е приет и в Комисията по икономическа политика и туризъм (20.11.2019 г.), както и в Комисията по здравеопазването (21.11.2019 г.).
- 7 Виж становище с изх. №01-00-219/30.09.2019 г. на Владислав Горанов, министър на финансите, в което може да бъде открит следният текст: „Подобен законодателен подход не произтича от конституционно установения принцип на правовата държава и не е в интерес на правната сигурност, както и не следва от правилата на Закона за нормативните актове, съгласно които обществени отношения от една и съща област се уреждат с един, а не с няколко нормативни акта от същата степен, а обществени отношения, които спадат към област, за която има издаден нормативен акт, се уреждат с неговото допълнение или изменение, а не с отделен акт от същата степен.“ Становището е достъпно на следния адрес: https://parliament.bg/pub/cW/20191009033127stan_MF_ZID%20954-01-62.pdf.
- 8 Виж становището с изх. №02-229/04.11.2019 г. на Бисер Петков, министър на труда и социалната политика, представено по повод обсъждането на ЗЗПИВХ с вх. №954-01-62/05.09.2019 г. и достъпно на следния адрес: https://parliament.bg/pub/cW/20191112093737stan_MTSP_ZID%20954-01-62.pdf.
- 9 Виж параграф 1, т. 26 от Допълнителните разпоредби (ДР) на Закона за социалните услуги (ЗСУ).
- 10 За краткост по-долу двата варианта на внесения от парламентарната група „БСП за България“ Закон за възрастните хора ще е обозначаван общо като „ЗВХ“.
- 11 Виж стенограма от 133-ото пленарно заседание на 44-ото Народно събрание на Република България. При обсъжданията на ЗВХ с вх. №754-01-47/26.07.2017 г. нееднократно е посочвана съществуващата уредба в Австрия. Във федералния Закон за възрастните хора на Австрия е възприет диференциран подход: всички лица с австрийско гражданство или гражданство на страна, съдоговорител по договора на Европейската икономическа общност с местоживеене в Австрия, които: а) получават какъвто и да е вид пенсия на основание закон или договор, или б) са достигнали определена възраст – 55 навършени години за жените и 60 навършени години за мъжете.
- 12 Виж чл. 6 КСО.
- 13 Виж параграф 1, т. 1 ДР на Закона за хората с увреждания (ЗХУ).
- 14 Виж параграф 1, т. 27 ДР на ЗСУ.
- 15 За утвърждаващата се с развитието на биомедицината теза, според която старостта е заболяване, което трябва да се лекува, а не част от живота, която трябва да се приема, както и за „невротичния ефект“ на това ново отношение към естествените процеси на старостта виж Славова, В. *Старостта и остаряването в представите на съвременния човек* // Известия на Съюза на учените – Варна, 2018, №1, с. 69.
- 16 Всъщност старостта – „Есента на живота“, не е право, а привилегия (Монтен), за която всеки трябва да благодари. Това, разбира се, не изключва задължението тази привилегия да бъде уважавана и зачитана.
- 17 Други форми на подобна грижа са т. нар. „асистирано съжителство“ (ВХ, които все още не се нуждаят от постоянни грижи, наемат жилищни имоти, като заедно с договора за наема се сключва и договор за предоставяне на основни услуги, включително почистване, полагане на основни грижи, медицински услуги и др.), познато в Австрия и в Германия, както и т. нар. „мултигенерационни домове“ (обикновени семейства живеят заедно със самотни възрастни лица, на които позволяват свободно да обитават дома им в съчетание с мобилни услуги, осигурявани от общината), също срещани в Германия.
- 18 Съгласно чл. 8 ЗНЧ читалище могат да учредят най-малко 50 дееспособни физически лица за селата и 150 – за градовете, които вземат решение на учредително събрание. В приетия от учредителното събрание устав се уреждат и източниците на финансиране на читалището.
- 19 Идеята за „достойните старини“ в ЗЗПИВХ лесно може да бъде продължена в концепцията за „достойна смърт“ – възможност, която не е коментирана от вносителите на законопроекта, а е възможно и да не е осъзнавана от тях.
- 20 Виж Ставру, Ст. *Последно пълномощно за възрастни и социално слаби хора*. // Предизвикай право-

Критика и хуманизъм, кн. 55, бр. 2/2021

- to!, 2011, достъпно на: <https://www.challengingthelaw.com/veshtno-pravo/posledno-palnomoshtno/>.
- ²¹ Виж Ставру, Ст. *Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства*. С.: 2016, с. 158.
- ²² Да не говорим за все още липсващата уредба на възможността за даване на здравно пълномощно, включително за изразяване на информирано съгласие от лице в състояние на безсъзнание – въпрос, който възниква не само при ВХ, но и при всички пациенти независимо от тяхната възраст. Вж. Ставру, Ст. Правен режим на съгласието за лечение. // *Списание медицинско право*, 2008, №4, с. 44-45, както и Ставру, Ст. Правен режим на съгласието за лечение. – В: Кънева, В. (съст.) *Автономия и биоетика. Втора част*. С.: Критика и хуманизъм, 2011, с. 91.
- ²³ За т. нар. „етика за счупени светове“, в която са поместени лекции по история на етиката, водени в един свят от бъдещето, в който всички ресурси са изчерпани, тъй като са били неограничено експлоатирани и поради това унищожени от предишните поколения, вж. Mulgan, T. *Ethics for a Broken World. Imagining Philosophy After Catastrophe*. Durham, Acumen Publishing Limited, 2011, pp. 256.
- ²⁴ Пълният видеозапис на нейната няколкоминутна реч, разтърсила милиони хора, може да бъде чута на следния адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=KAJsdgTPJpU>, под заглавието „Greta Thunberg's full speech to world leaders at UN Climate Action Summit“.
- ²⁵ Не е невъзможна ситуация, в която новите поколения не просто не приемат с благодарност своето икономическо, политическо и екологично наследство, а напротив – обявяват несъстоятелността на това наследство и категорично се отказват от него.
- ²⁶ Тази нарастваща конкуренция между поколенията е сред причините за създаването на т. нар. „Европа за всички възрасти“. В Ръководните принципи за активен живот на ВХ и солидарността на поколенията, приети през 2012 г. от Комитета по заетостта и Комитета за социална закрила, се посочва необходимостта от поддържането на „балансирано разпределение на ресурсите между възрастовите групи“. В Декларация на Съвета относно Европейската година на активния живот на възрастните хора и солидарността между поколенията (2012 г.) също се заявява, че активният живот на възрастните хора и солидарността между поколенията изискват „отчитане на ценностите на всички възрастови групи и техния принос за обществото, като по този начин се насърчава положителното усещане и отношение към всички възрастови групи; включването на всички възрастови групи във вземането на решения (формулиране и осъществяване на политиките), обръщане на специално внимание на техните мнения и опасения“.